

GUIA DOCENT
EXCLUSIÓ SOCIAL

Coordinació: OZTÜRK OKUMUS, OZGÜR GUNES

Any acadèmic 2023-24

Informació general de l'assignatura

Denominació	EXCLUSIÓ SOCIAL		
Codi	101715		
Semestre d'impartició	2N Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA		
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter
	Grau en Treball Social	2	OBLIGATÒRIA
Modalitat	Presencial		
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	6		
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRAULA	TEORIA
	Nombre de crèdits	1.8	4.2
	Nombre de grups	2	1
Coordinació	OZTÜRK OKUMUS, OZGÜR GUNES		
Departament/s	PSICOLOGIA, SOCIOLOGIA I TREBALL SOCIAL		
Distribució càrrega docent entre la classe presencial i el treball autònom de l'estudiant	<p>La docència impartida és presencial d'acord amb els horaris previstos del grau.</p> <p>La tasca docent es concentrarà en l'exposició de continguts i conceptes de l'assignatura a través de les classes presencials i l'acompanyament competencial al grups mitjans.</p> <p>L'assistència a l'aula és obligatòria en un mínim del 80% de les sessions previstes i hi haurà control d'assistència a totes les sessions.</p> <p>De les sessions de grup gran i de les activitats presencials del curs en deriva una tasca individual i grupal de treball autònom de l'alumnat.</p> <p>Aquests aspectes queden especificats dins l'apartat de metodologia i avaluació de la guia docent.</p>		
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.		
Idioma/es d'impartició	Català		
Distribució de crèdits	<p>4,2 ECTS equivalents a la docència de la professora i el treball a l'aula.</p> <p>1,8 ECTS equivalents al treball pràctic en l'horari de grups mitjans dins l'aula i de treball autònom</p>		

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
OZTÜRK OKUMUS, OZGÜR GUNES	ozgurgunes.ozturk@udl.cat	7,8	

Informació complementària de l'assignatura

L'assignatura ofereix una panoràmica sobre els conceptes i les dimensions bàsiques de la pobresa, la precarietat i l'exclusió social. Es treballa a través d'una aproximació conceptual als diferents àmbits de l'exclusió: econòmic, laboral, educatiu, habitacional, sanitari, participatiu i relacional. I també d'iniciació bàsica als conceptes propis de les polítiques públiques. L'assignatura ofereix una aproximació a les idees i debats sobre la importància de la perspectiva dels drets i la ciutadania per a la intervenció contra l'exclusió social. Els continguts de l'assignatura volen afavorir una aproximació crítica i situada a la dimensió política i social dels debats sobre ciutadania, desigualtat i exclusió social. La perspectiva de gènere s'incorpora a l'assignatura de forma transversal a través de l'anàlisi de la interseccionalitat en les anàlisis, teories i conceptes que es plantegen al llarg del curs. Aquest enfocament és especialment important a fi de poder identificar els impactes i les vinculacions que es poden donar entre el gènere i altres eixos de desigualtat com la classe, l'edat, l'etnicitat, la diversitat funcional o l'orientació sexual en les nostres societats contemporànies.

Objectius acadèmics de l'assignatura

- O1 Conèixer les teories sobre la vulnerabilitat i l'exclusió social.
- O2 Identificar les situacions socials i personals que condueixen a situacions de vulnerabilitat i exclusió social.
- O3 Saber interpretar els processos i les situacions socials de vulnerabilitat i exclusió social presents en la nostra societat.
- O4 Conèixer les polítiques socials europees, estatals i comunitàries dirigides a combatre l'exclusió social.
- O5 Avaluar críticament les actuacions socials en l'àmbit de la exclusió social.

Competències

CG1: Desenvolupar capacitat crítica, d'anàlisi i síntesi.

CG7: Exercir un aprenentatge autònom i adaptació a situacions novadores.

CE2: Conèixer els referents de les Ciències Humanes i Socials que aporten al Treball Social elements de comprensió de la realitat social.

CE3: Comprendre críticament els models d'intervenció en Treball Social.

CE6: Analitzar i avaluar els problemes i necessitats socials presents en la societat.

CE13: Familiaritzar-se amb els nous fenòmens i escenaris en els quals es pugui realitzar algun tipus d'intervenció social.

CT4: Respecte als drets fonamentals d'igualtat entre homes i dones, a la promoció dels Drets Humans i als valors propis d'una cultura de pau i de valors democràcia.

Continguts fonamentals de l'assignatura

TEMA 1. UNA INTRODUCCIÓ AL BENESTAR I LA INTERVENCIÓ SOBRE LES DESIGUALTATS

L'Estat del benestar i la desigualtat

De la crisi econòmica al qüestionament de l'Estat del benestar

Reptes del benestar avui

TEMA 2. LA MIRADA INTERSECCIONAL DE LES DESIGUALTATS

Classe

Gènere

Orientació sexual

Edat

Etnicitat

Diversitat funcional

TEMA 3. LES LOGIQUES D'EXCLUSIÓ I D'INTEGRACIÓ AL SEGLE XXI

El treball com a factor d'integració i utilitat social?

Impacte de l'economia neoliberal en el mercat de treball

La importància de les identitats socials

Nous processos d'exclusió social

TEMA 4. DRETS I CIUTADANIA

La ciutadania social com a concepte

Els drets civils, polítics i socials com a fonament

Reptes pendents del model de ciutadania

Un nou marc de justícia global

TEMA 5. LA CONCEPTUALITZACIÓ DE LA POBRESA

Pobresa: moderada, relativa i severa

Els límits de risc de pobresa

La pobresa a Catalunya, Espanya i Europa

TEMA 6. LA CONCEPTUALITZACIÓ DE L'EXCLUSIÓ SOCIAL

Exclusió social: estructural, relacional i multidimensional

Els processos d'Integració – Vulnerabilitat – Exclusió

L'exclusió social a Catalunya, Espanya i Europa

TEMA 7. AMBITES D'EXCLUSIÓ SOCIAL

Econòmic

Educatiu i formatiu

Laboral

Sociosanitari

Habitatge i territori

Participació social i ciutadana

Xarxes socials i familiars

Eixos metodològics de l'assignatura

Activitats presencials:

Exposició dels continguts teòrics de la matèria a través de les classes presencials en grup gran com a eina de contextualització temàtica, presentació de conceptes bàsics d'ús i aproximació als factors i àmbits d'exclusió social. Les sessions expositives estan pensades per a proporcionar els marcs fonamentals per a la reflexió compartida i per a comprendre, des de la perspectiva sociològica, la desigualtat i les dinàmiques d'exclusió social derivades.

L'aproximació teòrica es complementarà en els grups mitjans amb la lectura, anàlisi i debat de materials diversos en forma de debats: llibres, articles científics i articles de premsa d'actualitat relacionats amb la matèria, així com amb l'ús de material audiovisual complementari.

Formació metodològica per a la recerca d'informació, anàlisi i reflexió. Exposició (oral i multimèdia) d'activitats per part de l'alumnat. Us de plataformes virtuals. Tutories grupals i individuals. Les tutories individuals, o en grup, són especialment positives per desenvolupar eines de reflexió, amb l'objectiu de millorar l'ús i maneig de l'anàlisi social en l'exercici del raonament escrit i oral, i l'adquisició de les habilitats d'accés, selecció i anàlisi crític de la informació. Així mateix, es facilitaran eines per a l'adquisició de competències en l'adopció de la perspectiva interseccional en l'anàlisi de l'exclusió social.

Activitats no presencials:

De les activitats presencials previstes en deriva una tasca individual i grupal de treball personal pel bon assoliment de les competències proposades i assoliment dels continguts teòrics. Entre aquestes es requereix de l'estudi dels continguts fonamentals de l'assignatura, la lectura dels materials complementaris i l'elaboració de raonaments crítics, d'anàlisi i síntesi, així com de recerca d'informació complementària pel compliment de les activitats avaluatives proposades i la superació global de l'assignatura. Dins de les tasques derivades dels exercicis de grups mitjans poden programar-se diverses sessions de caràcter no presencial o de treball grupal autònom.

Pla de desenvolupament de l'assignatura

TEMA	ACTIVITAT	MODALITAT	OBJECTIUS	DESCRIPCIÓ I TASQUES DE
TEMA 1	Exposició teòrica dels continguts	Presencial	02	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			04	Oferir el marc conceptual d'introducció al benestar i a les formes d'intervenció sobre le Facilitació dels mapes conceptuals bàsics Facilitació de materials complementaris Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació
TEMA 2	Exposició teòrica dels continguts	Presencial	02	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			03	Oferir el marc conceptual interseccional
			05	Facilitació dels mapes conceptuals bàsics Facilitació de materials complementaris Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació
TEMA 3	Exposició teòrica dels continguts	Presencial	01	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			02	Oferir el marc conceptual de les lògiques d'inclusió i exclusió al segle XXI
			03	Facilitació dels mapes conceptuals bàsics
			05	Facilitació de materials complementaris Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació
TEMA 4	Exposició teòrica dels continguts	Presencial	02	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			03	Oferir el marc conceptual de drets i ciutadania
			04	Facilitació dels mapes conceptuals bàsics
			05	Facilitació de materials complementaris Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació
TEMA 5	Exposició teòrica dels continguts	Presencial	01	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			02	Oferir el marc conceptual de la conceptualització de la pobresa
			03	Facilitació dels els mapes conceptuals bàsics
			05	Facilitació de materials complementaris Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació
TEMA 6	Exposició teòrica dels continguts	Presencial	01	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			02	Oferir el marc conceptual de la conceptualització de l'exclusió
			03	Facilitació dels els mapes conceptuals bàsics
			05	Facilitació de materials complementaris Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació

TEMA 7	Exposició teòrica dels continguts Guia d'activitats	Presencial	01	Exposició dels continguts teòrics presencial i virtuals
			02	Oferir el marc conceptual dels àmbits d'exclusió
			03	Facilitar els mapes conceptuals bàsics
			04	Facilitació de materials complementaris
			05	Promoure la comprensió i la reflexió i motivar la participació
				Introducció a les pràctiques, anàlisi de la informació i l'exposició argumentativa Seguiment tutorial continuat i suport a l'alumnat

Sistema d'avaluació

EXAMEN 40%

L'assoliment dels continguts teòrics de l'assignatura s'avaluaran a través d'un examen final presencial tipus test sobre els continguts fonamentals de l'assignatura. La superació de l'exercici s'avaluarà globalment i la nota mínima d'aprovat de l'examen és un 5. A l'examen s'avaluarà el que heu vist a l'aula de grup gran. En cas de no superació, el % de la prova permet una prova avaluativa de recuperació.

Examen final i recuperació d'acord amb el calendari d'exàmens final de la FEPTS.

EXERCICIS PRÀCTICS 60%

L'assoliment de les competències pràctiques (60%) s'avaluarà a través de 6 micro exercicis tots ells de caràcter obligatori individuals i/o grupals segons les indicacions de la professora en cada cas. Cada exercici valdrà un 10% de la nota final. Seran exercicis derivats del tema 7 de l'assignatura, un tema que es cursarà paral·lelament a la presentació de la resta de temes. Els continguts teòrics del tema 7 es facilitaran en la sessió setmanal dels dimarts. Seran exercicis que es desenvoluparan a l'aula de grups mitjans i estaran basats en el temari de l'assignatura, la lectura o el debat de materials complementaris, que ajudin l'alumnat a prendre una perspectiva reflexiva o aplicada de cada proposta de treball. Es treballarà a través dels grups mitjans i es resoldran a l'aula. Els grups mitjans serviran a l'alumnat per desenvolupar aquestes tasques i rebre l'acompanyament docent pel seu aprenentatge. Seran exercicis diversos de petit format que s'aniran plantejant al llarg del curs. La participació activa i de debat a l'aula s'avaluarà en la nota final. Participació activa a classe suposa: mantenir una actitud activa i assertiva de respecte cap als companys i companyes i la professora, atenció activa a la docència i aportació d'idees i dubtes a l'aula, així com foment del diàleg i el debat.

Calendari d'activitats:

Activitat 1 setmana 4

Activitat 2 setmana 6

Activitat 3 setmana 8

Activitat 4 setmana 11

Activitat 5 setmana 13

Activitat 6 setmana 15

ASSISTÈNCIA OBLIGATÒRIA

L'assistència a les classes de grup gran i grups mitjans és obligatòria. El seguiment setmanal de l'assignatura té un percentatge mínim obligatori del 80% (si no és per un motiu pactat amb la professora o justificat). Totes les activitats són de caràcter obligatori. No és possible seguir l'assignatura si no es compleix amb l'assistència requerida. Les activitats o sessions extraordinàries previstes dins l'horari de l'assignatura són de caràcter obligatori. Les faltes justificades i correctament acreditades no es tindran en compte en aquest còmput.

NOTA FINAL

L'avaluació global del crèdit es farà d'acord amb el sumatori final de percentatges: 40% examen + 60% exercicis pràctics essent obligatori un mínim de 5 punts en el seu total per a la seva superació. L'assignatura pot fer mitja i permetre l'aprovat encara que hi hagi un dels exercicis avaluatius suspesos si s'arriba al 5.

AVALUACIÓ ALTERNATIVA

L'avaluació alternativa és la modalitat ordinària sense requisit d'assistència obligatòria. Les persones d'alternativa tenen tot el dia per a lliurar l'activitat via campus, en avaluació continuada l'activitat és a l'aula. Tingueu en compte, però que els continguts teòrics de l'assignatura són fonamentals per a la seva superació i que aquests es donaran íntegrament i exclusivament a través de l'aula presencial i virtual. Els materials complementaris de seguiment són els indicats a la bibliografia de l'assignatura, però en cap cas substitueixen les sessions teòriques de docència. Les persones que fan avaluació alternativa han de posar-se en contacte amb la professora responsable per acordar-ne el format i és responsabilitat de l'alumnat mantenir l'atenció en el seguiment de l'assignatura.

AVALUACIÓ PER L'ALUMNAT AMB NESE

D'acord amb la certificació corresponent sobre necessitats específiques en l'aprenentatge s'adequarà la modificació del temps d'avaluació i la realització d'activitats presencials i no presencials, en funció de les Necessitats Educatives de Suport Educatiu de cada alumne/a d'acord amb l'informe individual de la comissió d'Atenció a la Diversitat de la UdL.

Bibliografia i recursos d'informació

Al llarg del curs es suggeriran materials específics de treball, lectures complementàries i bibliografia rellevant a contemplar.

En aquest apartat teniu una selecció d'alguns d'aquests materials així com d'altres d'interès temàtic.

La bibliografia proposada però sempre és orientativa i ampliable a l'aparició continuada de nous materials sobre exclusió social.

Al llarg del curs també s'oferiran diversos recursos online per a l'accés de dades sobre pobresa i exclusió social a nivell nacional i internacional.

TEMA 1. UNA INTRODUCCIÓ AL BENESTAR I LA INTERVENCIÓ SOBRE LES DESIGUALTATS

DEL PINO, Eloísa i RUBIO, María Josefa. (ed.) (2013). *Los Estados del bienestar en la encrucijada: políticas sociales en perspectiva comparada*. Madrid: Tecnos.

MORENO, Luis. (2012). *La Europa asocial: crisis y estado del bienestar*. Barcelona: Perínsula.

MORENO, Luis. (2016). *Trienio de mudanzas: España, Europa y el mundo, 2013-2015*. Madrid: Catarata.

NAVARRO, Vicenç. (2015). *Bienestar insuficiente, democracia incompleta: sobre lo que no se habla en nuestro país*. Barcelona: Anagrama.

NAVARRO, Vicenç. (2015). *El Subdesarrollo social de España: causas y consecuencias*. Barcelona: Anagrama.

REY, José Luis (dir.) (2015). *Sostenibilidad del estado de bienestar en España*. Madrid: Dykinson.

SOTELO, Ignacio (2010). *El Estado social: antecedentes, origen, desarrollo y declive*. Madrid: Trotta.

TEMA 2. LA MIRADA INTERSECCIONAL DE LES DESIGUALTATS

- ANTHIAS, Floya i YUVAL-DAVIS, Nira (1983). Contextualizing feminism: gender, ethnic and class divisions. *Feminisme Review*, 15. pp. 62-75.
- AZPIAZU, Jokin (2017). *Masculinidades y feminismo*. Barcelona: Virus.
- BERNABÉ, Daniel (2018). *La trampa de la diversidad. Cómo el neoliberalismo fragmentó la identidad de la clase trabajadora*. Madrid: Akal.
- BHATTACHARYA, Tithi (Ed.) (2019). *Teoría de la reproducción social. Resituando la clase, recentrando la opresión*. Barcelona: Tigre de paper.
- BUTLER, Judith (2021). *Problemas de género. El feminismo i la subversió de la identitat*. Barcelona: Angle.
- CARASTATHIS, Anna (2016). *Intersectionality: origins, contestations, horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- HOOKS, Bell. (1990). *Yerning: race, gender, and cultural politics*. Boston: South End Press.
- PLATERO, Raquel (ed.) (2013). *Intersecciones: cuerpos y sexualidades en la encrucijada*. Barcelona: Bellaterra.
- RODÓ-ZÁRATE, María. *Interseccionalitat. Desigualtat, llocs i emocions*. Barcelona: Tigre de paper.
- SANCHEZ, Núria (sense data). *Context de la intervenció social. Necessitats de les persones en situació d'exclusió social, discriminació per raó de sexe, lloc de procedència, etnia o cultura*. Material docent: https://ioc.xtec.cat/materials/FP/Recursos/fp_iso_m01_/web/fp_iso_m01_htmlindex/media/fp_iso_m01_u4_pdfindex.pdf
- YUVAL-DAVIS, Nira (2011). *The politics of belonging. Interseccional contestations*. Londres: Sage.

TEMA 3. LES LOGIQUES D'EXCLUSIÓ I D'INTEGRACIÓ AL SEGLE XXI

- CASTELLS, Manuel . (2006). *La era de la informació: economia, societat i cultura. Fin del mil·lenni. Volum 3*. Madrid: Alianza.
- CASTELLS, Manuel. (2005). *La era de la informació: economia, societat i cultura. El poder de la identitat. Volum 2*. Madrid: Alianza.
- CASTELLS, Manuel. (2005). *La era de la informació: economia, societat i cultura. La societat red. Volum 1*. Madrid: Alianza.
- CASTELLS, Manuel. (2016). *De la crisi econòmica a la crisi política: una mirada crítica*. Barcelona: La Vanguardia Ediciones
- HARVEY, David. (2014). *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Quito: IAEN.
- MORENO, Ricardo i RIRADO, Arantxa (2017). *La clase obrera no va al paraíso. Crónica de una desaparición forzada*. Madrid: Akal.
- NAVARRO, Vicenç. (2015). *Ataque a la democracia y al bienestar : crítica al pensamiento economico dominante*. Barcelona: Anagrama.
- PÉREZ, Amaia (2014). *Subversión feminista de la economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- PIKETTY, Thomas. (2014). *L'Economia de les desigualtats*. Barcelona: Edicions 62.
- RIVAS, Ana María. (2016). *Trabajo y pobreza: cuando trabajar no es suficiente para vivir dignamente*. Madrid: HOAC.

TEMA 4. DRETS I CIUTADANIA

- BARBER, Benjamín (2000). *Un lugar para todos. Cómo fortalecer la democracia y la sociedad civil*. Barcelona: Paidós.
- Bottomore, Thomas (1998), "Ciudadanía y Clase Social, Cuarenta Años Después" dins de Marshall, T. H. i T. Bottomore (1998). *Ciudadanía y Clase Social*. Madrid: Alianza, pp. 85–137.
- CARDONA, María Belén i BARONI, María Aurea (Coord.) (2013). *Ciudadanía y desarrollo*. Albacete: Bomarzo
- DE LUCAS, Javier (Coord.) (2012). *Inmigración e integración en la UE: dos retos para el S. XXI*. Vitoria: EUROBASK
- DE LUCAS, Javier i ANON, María José (2013). Sobre el proceso de globalización de la xenofobia y el racismo institucionales. *Revisat de ciencias sociales*, 229. p. 41-56
- DE LUCAS, Javier i ANON, María José (eds.) (2013). *Integración y derechos: a la búsqueda de indicadores*. Barcelona: Icaria.
- DELGADO, Manuel. (2016). *Ciudadanismo. La reforma ética y estética del capitalismo*. Madrid: Catara.
- RAYA, Esther, CAPARRÓS, Neus i CARBONERO, Domingo (2018). Derechos humanos y Trabajo Socialvinculaciones conceptuales y prácticas. *Trabajo social global - Global Social Work: Revista de investigaciones en intervención social*, 8. pp. 57-96.
- FRASER, Nancy. ([2008] 2012). *Escalas de Justicia*. Barcelona: Herder
- NAIR, Sami. (2010). *La Europa mestiza: inmigración, ciudadanía, codesarrollo*. Barcelona : Galaxia Gutenberg
- NUSSBAUM, Martha (2006). *Las fronteras de la justicia*. Barcelona: Paidós.
- POGGE, T. 2008. ¿Qué es la justicia global?. *Revista de Economía Institucional*, vol. 10, núm. 19. p. 99-114
- POWELL, Martin. (2002). The Hidden History of Social Rights. *Citizenship Studies*, vol. 6, núm 3, pp. 229–244.
- RODRIGUEZ, Rosa María. (2013). *Ciudadanía, inmigración y exclusión social*. Madrid: Congreso de los Diputados
- ROSANVALLON, Pierre (1995). *La crisis del estado providencia*. Madrid: Civitas.
- SALAS, Johel. (2015). Frontera, Derechos Humanos y Trabajo Social. Interacción y Perspectiva. *Revista de Trabajo Social*, 5 (2), 214-220.
- SEN, Amartya (2001). "Global Justice. Beyond International Equity" dins de Inge Kaul (eds.). *Global Public Goods. International Cooperation in the 21st Century*. New York – Oxford: Oxford University Press, 116-125. <https://them.polylog.org/3/fsa-en.htm#s5>

TEMA 5. LA CONCEPTUALITZACIÓ DE LA POBRESA

- ALLEPUZ, Rafael. I ROSELL, María José. (2015). *Anatomía de la pobreza a Catalunya*. Lleida: Pagès editors.
- ANTA, Jose Luís (1998). Revisitando el concepto de pobreza. *Espiral*, vol. IV núm. 11. pp. 47-71.
- AYALA, Luis. (coord.) (2015). *Pobreza, privación y desigualdad en el ámbito rural*. Madrid: Fundación FOESSA.
- CERES (2019). *Informe sobre la evolución de las desigualdades sociales a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis i Recerca Sindicals.
- EAPN (2020). *El estado de la pobreza . Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2019*. <https://www.eapn.es/estadodepobreza/>
- ENCISO, Pere, ALLEPUZ, Rarafel, LAPESTRA, Cecilio, PELEGRI, Xavier (2015). *Nova i vella pobresa a les comarques de Lleida. Percepció de dels Serveis Socials*. Edicions de la Universitat de Lleida. Lleida

- FERÁNDEZ, Guillermo (coord.) (2019). *VIII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*. Madrid: Fundación FOESSA.
- FERES, Juan Carlos i MANCERO, Xavier (2001). *Enfoques para la medición de la pobreza: Breve revisión de la literatura*. Santiago: Naciones Unidas, CEPAL.
- FOESSA (2021). *La exclusión social en España desde la perspectiva territorial. Una aproximación multidimensional en España y sus territorios*. Madrid: Fundación FOESSA.
- FRESNILLO, Iolanda i ENCISO, Pere (2018). *Al voltant de la feminització de la pobresa*. Lleida: Centre de Documentació en Cooperació i Solidaritat de la Universitat de Lleida.
- RAMBLA, Xavier. (2004). *Les condicions socials de la lluita contra la pobresa una crítica de les hipotesis del capitals individuals i de la mobilitat*. Papers: revista de sociologia o 74. p. 67-84.
- SALES, Albert (2014). *El delito de ser pobre. Una gestión neoliberal de la marginalidad*. Barcelona: Icaria.
- SINDIC DE GREUGES DE CATALUNYA (2013). *Informe sobre la pobresa energètica a Catalunya*. Barcelona: Sindic de Greuges de Catalunya. <http://www.sindic.cat/site/unitFiles/3530/Informe%20pobresa%20energetica%20definitiu.pdf>
- SUBIRATS, Joan (2012). «Los grandes procesos de cambio y transformación social. Algunos elementos de análisis» dins de Gonzalo de Castro y Miquel Casares (eds.). *Cambio social y cooperación en el siglo XXI*. Barcelona: Fundació Intervida.
- WACQUANT, Loïc. (2010). *Castigar a los pobres. El gobierno neoliberal de la inseguridad social*. Madrid: Gedisa.

TEMA 6. LA CONCEPTUALITZACIÓ DE L'EXCLUSIÓ SOCIAL

- ARANGO, Joaquín, GARCÉS, Blanca, MAHÍA, Ramón i MOYA, David (dir.) (2021). *Inmigración en tiempos de Covid-19. Anuario CIDOB de la Inmigración 2020*. Barcelona: CIDOB. https://www.cidob.org/es/publicaciones/serie_de_publicacion/anuario_cidob_de_la_inmigracion/inmigracion_en_tiempos_de_covid_19_anuario_cidob_de_la_inmigracion_2020
- AYLLÓN, Sara (2015). *Infancia, pobreza i crisi econòmica*. Barcelona: Obra Social "la Caixa". https://fundacionlacaixa.org/documents/10280/240906/vol40_ca.pdf/5decdff0-cc0d-4b9a-90f1-b69b5602f6f0
- CASTEL, Robert (1997). *Metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.
- CONSELL DE TREBALL ECONOMIC I SOCIAL DE CATALUNYA (2012). *Informe sobre l'accés del joves a la inserció i al mercat de treball a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEL MORAL, Carmela (2019). *La infancia marca. Comparativa de la situación de la infancia en España con respecto a Europa*. Informe Save the children. https://www.savethechildren.es/sites/default/files/imce/docs/la_infancia_marca.pdf
- EAPN (2020). *El estado de la pobreza . Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2019*. <https://www.eapn.es/estadodepobreza/>
- FERNÁNDEZ, Guillermo (coord.) (2019). *VIII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*. Madrid: Fundación FOESSA.
- FOESSA (2021). *La exclusión social en España desde la perspectiva territorial. Una aproximación multidimensional en España y sus territorios*. Madrid: Fundación FOESSA.
- KARSZ, Saül (coord.) (2004). *La exclusion: bordeando sus fronteras. Definiciones y matices*. Barcelona: Editorial Gedisa.
- LAPARRA, Miguel, OBRADORS, Anna, PÉREZ, Begoña, et al. (2007). Una propuesta de consenso sobre el concepto de exclusión. Implicaciones metodológicas. *Revista Espanola del Tercer Sector*, 5, enero-abril 2007. p. 15-57.
- LAZARO, Isabel (Coord.) (2014). *Vulnerabilidad y exclusion en la infancia. Hacia un sistema de informacion temprana sobre la infancia en exclusion*. Madrid: Huygens.
- MANSILLA, José (2020). *La pandemia de la desigualdad. Una antropología desde el confinamiento*. Barcelona: Bellaterra.
- RODRIGUEZ, Juan Ramón (2016). *Entreteniendo a los pobres. Una crítica política ideológica de las medidas de lucha contra la exclusion social*. Albacete: Editorial Bomarzo.
- SALES, Albert (2019). "Polítiques d'inclusió social: lluita contra la pobresa o gestió neoliberal de la misèria?" dins de Gomà, R., i Subirats, J. (Coords.) (2019). *Canvi d'època i de polítiques públiques a Catalunya*. Barcelona: Galaxia Gutenberg. pp. 357-374.
- SANCHEZ, Ana i JIMÉNEZ, Mercedes (2013). Exclusión social: Fundamentos teóricos de la intervención. *Trabajo Social Global. Revista de Investigaciones en Intervención Social*, 3 (4), p. 133-156.
- SARASA, Sebastián i SALES, Albert (2009). *Itinerarios y factores de exclusion social*. Barcelona: Sindic de Greuges de Barcelona.
- SUBIRATS, Joan (Coord.) (2004). *Pobreza y exclusion social. Un analisis de la realidad espanola y europea*. Barcelona: Fundació la Caixa.
- SUBIRATS, Joan (Coord.) (2005). *Perfiles d'exclusió social urbana a Catalunya. Una aproximació qualitativa*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- SUBIRATS, Joan GOMA, Ricard BRUGUE, Joaquim (2005). *Análisis de los factores de exclusion social*. Bilbao: Fundación BBVA.
- TEZANOS, José Felix (1999). *Tendencias en desigualdad y exclusión social. Tercer foro sobre tendencias*. Madrid, España: Editorial Sistema
- WILKINSON, Richard i PICKETT, Kate (2019). *Igualdad. Cómo las sociedad más igualitarias mejoran el bienestar colectivo*. Madrid: Capitán Swing.

TEMA 7. AMBITOS D'EXCLUSIÓ SOCIAL

- ACEÑA, Irene i CAPARRÓS, Neus (2018). Empleabilidad y exclusión social. *Cuaderno de trabajo social*, 12. pp. 46-63.
- AGUILAR, Laura (2015). Barrios étnicos en ciudades medias catalanas. *Cuadernos Geográficos* 54(1), 209-229
- BERNSTEIN, Basil. (1985). Clase social, lenguaje y socialización. *Educación y Sociedad*, 4, 129-146.
- BONAL, Xavier i ZANCAJO, Adrián (2016). Educació, pobresa i desigualtats en un context de crisi. *Nota d'Economia*, 103. p. 91-103.
- BONAL, Xavier, TARABINI, Aina i VERGER, Antoni (2007) *Globalización y educacion. Textos fundamentales*. Buenos Aires: Miño y Dávila.
- CAMPS, Clara (2014). *Necessitats de les persones en situació de risc social d'infants i adolescents, violència masclista i violència familiar. Context de la intervenció social*. Institut Obert de Catalunya. http://oc.xtec.cat/materials/FP/Materials/1753_ISO/ISO_1753_M01/web/html/media/tp_iso_m01_u3_pdfindex.pdf
- Col·lecció Informes sobre necessitats socials de l'Observatori Social de la Fundació La Caixa. https://observatoriosociallacaixa.org/ca/informes-listado-necesidades-sociales?_qa=2.37814115.1911074434.1625665996-1488254896.1625665996
- CUEVAS, Joan (Coord.) (2021). *Informe sobre l'estat i l'evolució de la segregació escolar a Catalunya*. Barcelona: Fundació Bofill.
- ETXEZARRETA, Miren (Coord.) (2010). *Que pensiones, que futuro: el estado de bienestar en el siglo XXI*. Barcelona: Icaria.
- EZQUERRA, Sandra i MANSILLA, Elba (2020). *Economía de los cuidados y política municipal: hacia una democratización de los cuidados en la ciudad de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- FERNÁNDEZ, Matilde (2013). *Negociaciones identitarias en contextos migratorios*. Madrid: Common Ground.

GARRETA, Jordi, MACIÀ, Mònica i LLEVOT, Núria (2020). Educación intercultural en Cataluña (España): evolución de los discursos y de las prácticas (2000-2016). *Estudios Sobre Educación* 38. pp. 191-215

GIMENO, Chabier i MONTAÑÉS, Miguel (2017). «De "barrio obrero" a "barrio pobre" procesos de construcción del discurso en un barrio multicultural» dins de Teresa Vicente, Pepa García, Antonio Vizcaíno (Ed.). *Antropologías en transformación: sentidos, compromisos y utopías*. XIV Congreso de antropología València: Universitat de València. pp. 745-761

HARVEY, David (1977). *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Siglo XXI.

HOUSING EUROPE OBSERVATORY (2021). *The state of housing in Europe 2021*. <https://www.stateofhousing.eu/#p=1>

IGOP (2010). *El tercer sector y las políticas de acción social*. Barcelona: Fundació Esplai.

INSTITUT CATALÀ DE LES DONES (2020). *L'impacte de gènere de la COVID-19 en les dones*. Barcelona: Institut Català de les Dones.

JACOBS, Jane (2011). *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Capitán Swing.

LAPRESTA, Cecilio (2006). *Collective identity, citizenship and immigration. Consequences for language and education*. *Culture and Education*, 18(2), 185–200.

MADDEN, D. I MARCUSE, P. (2018). *En defensa de la vivienda*. Madrid: Capitán Swing.

MATA, Anna (Coord.) (2007). *Lògiques, paradoxes i oportunitats. La inserció socio-laboral de la població immigrada a les terres de Lleida*. Lleida: Publicacions de la Universitat de Lleida

MORENO, Franciso. i BRUQUETAS, María (2011). *Immigració i Estat del benestar a Espanya*. Barcelona: Obra Social, Fundació "la Caixa".

OBSERVATORI SOCIAL DE BARCELONA (2017). Sensellarisme. Barcelona Societat. *Revista de coneixement i anàlisi social*, 20. <http://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista/revista-20-completa.pdf>

PELEGRI, Xavier (2015) Repensant la política de serveis socials per a un canvi d'època. *Pedagogia i Treball Social*, 4 (1), p. 51-73

PINILLA, Rafael (2004) *La Renta básica de ciudadanía: una propuesta clave para la renovación del Estado del bienestar*. Barcelona: Icaria.

PORCEL, Sergio (2020). *Desigualdad social y segregación residencial, una relación compleja*. Madrid: FOESSA.

RAVENTÓS, Daniel i WAK, Julie (2019). *Contra la caridad. En defensa de la Renta Básica*. Barcelona, Icaria.

SALES, Albert (2021). "Las políticas frente al sinhogarismo: Del rechazo o la compasión al reconocimiento de derechos" dins de Ana María Huesca i Rolando. O. Grimaldo. *Aspectos sociales en la Seguridad Ciudadana*. Madrid: Dykinson. pp. 209-222

SALES, Albert (2014). Crisi, empobriment i persones sense llar. *Dossier Catalunya Social. Propostes des del Tercer Sector* núm. 34. <http://www.fundacionambre.org/pubdocs/crisiempobrimentipersonessensellarpdf.pdf>

SÁNCHEZ, Esteban, DE LA FUENTE, Iria, GALLARDO, Lorena (2019). *Gran Recesión, desigualdades sociales y salud en España*. Madrid: Cáritas.